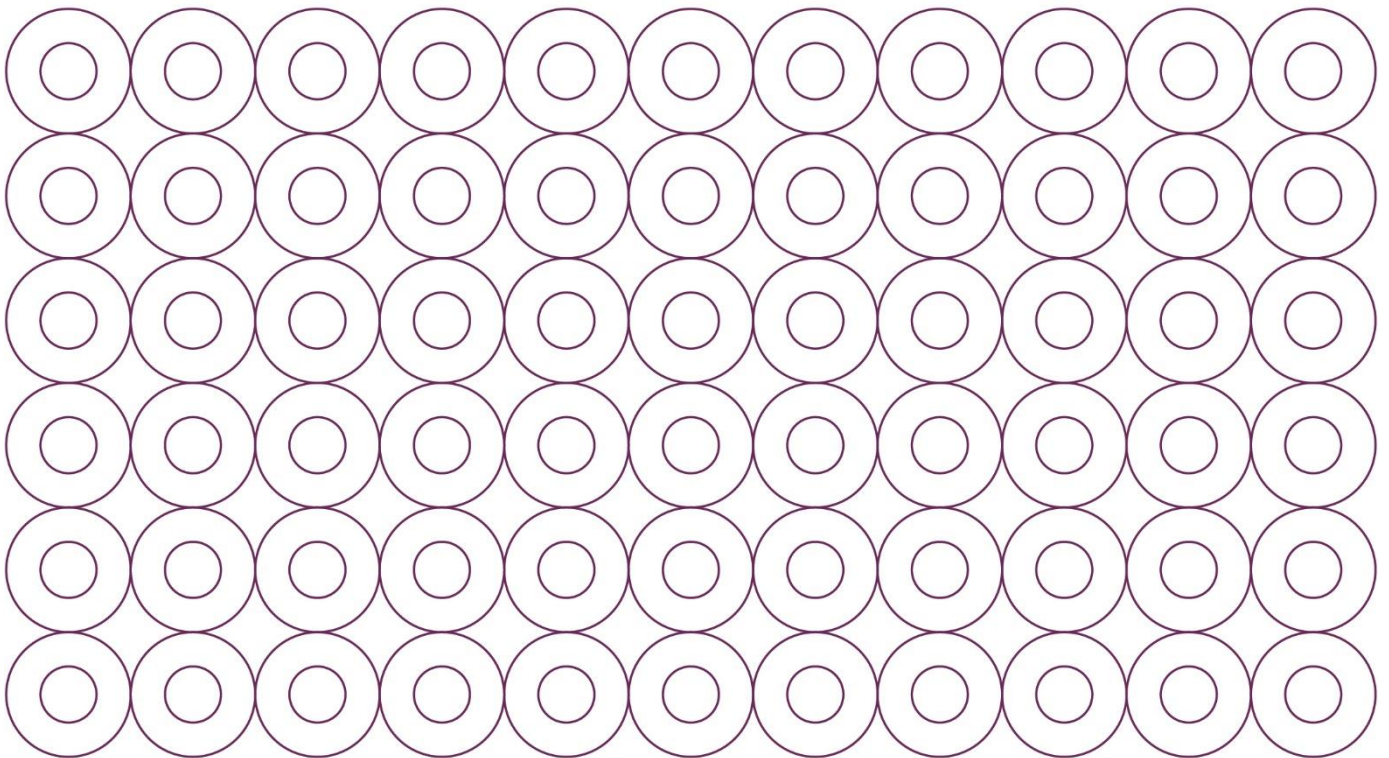

Den kommunala vuxenutbildningens behov av stöd i sitt arbete mot hedersrelaterat våld och förtryck

Publikationen finns att ladda ner som kostnadsfri
PDF från Skolverkets webbplats:

www.skolverket.se/publikationer

ISSN: 1103-2421

ISRN: SKOLV-R-2022:2-SE

Skolverket, Stockholm 2022

Innehåll

Sammanfattning	4
1. Inledning	5
1.1 Studiens syfte och frågeställningar	6
1.2 Genomförande	6
1.3 Ändrade läroplansbestämmelser	7
1.4 Skolverkets stöd till huvudmän att motverka hedersrelaterat våld och förtryck i grund- och gymnasieskolan	8
2. Resultat från fokusgrupperna	10
2.1 Vuxenutbildningens arbete med att motverka hedersrelaterat våld och förtryck idag	10
2.1.1 Hedersrelaterat våld och förtryck i undervisningen	10
2.1.2 Nuvarande arbete med att upptäcka och agera på hedersrelaterat våld och förtryck	11
2.2 Kännedom om bestämmelserna om hedersrelaterat våld och förtryck i läroplanen	14
2.2.1 Kännedomen om de nya bestämmelserna är relativt god men implementering har inte påbörjats	14
2.2.2 De nya läroplansskrivningarna har ett starkt signalvärde men upplevs leda till "stoffträngsel"	14
2.2.3 Stöd efterfrågas i att tolka läroplanens bestämmelser om hedersrelaterat våld och förtryck	14
2.3 Vuxenutbildningens behov av stöd i arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck	15
2.3.1 Kunskap om signaler på hedersrelaterat våld och förtryck	15
2.3.2 Stöd i att undervisa om hedersrelaterat våld och förtryck	15
2.3.3 Behov av stöd att skapa en systematiserad beredskap för att upptäcka och agera på utsatthet	16
2.3.4 Kunskap om lagar, förordningar och styrdokument	16
2.3.5 De olika skolformsdelarna har liknande behov av stöd	16
3. Rekommendationer för Skolverkets fortsatta arbete	18

Sammanfattning

I regleringsbrevet för 2021 fick Skolverket i uppdrag att stärka det systematiska arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck inom skolväsendet. Denna rapport utgör redovisningen av en studie av den kommunala vuxenutbildningens behov av stöd i sitt systematiska arbete mot hedersrelaterat våld och förtryck som genomförts inom ramen för detta uppdrag.

Studien genomfördes genom fokusgruppsintervjuer med företrädare för sex huvudmän inom den kommunala vuxenutbildningen. Urvalet av huvudmän genomfördes genom ett strategiskt urval utifrån storlek och organisation (egen regi respektive entreprenad).

Rapportens resultat ska kunna utgöra underlag för Skolverkets arbete med att stödja den kommunala vuxenutbildningen i sitt systematiska arbete med att motverka hedersrelaterat våld och förtryck.

Utifrån vad som framkommit i studiens fokusgrupper lyfts följande slutsatser som formuleras i form av rekommendationer för Skolverkets fortsatta arbete:

- Stödet bör utgå ifrån Skolverkets tidigare stödmaterial riktat till grund- och gymnasieskolan,
- Stödet bör förtydliga vuxenutbildningens ansvar att förebygga, upptäcka och agera på utsatthet för hedersrelaterat våld och förtryck,
- Skolverket bör använda sig av sitt arbete med svåra frågor i ett stödmaterial kring hedersrelaterat våld och förtryck,
- Ett stödmaterial bör innehålla lärande exempel för hur man kan organisera ett systematiskt arbetssätt för att upptäcka och agera på utsatthet för hedersrelaterat våld och förtryck,
- Stödet bör öka vuxenutbildningens kompetens att upptäcka signaler på utsatthet,
- Stödet bör innefatta praktiska exempel på både undervisningssituationer, signaler på utsatthet och hur man agerar vid utsatthet,
- Stödet bör belysa kuratorers roll i arbetet med utsatta elever. Både gällande de fall det finns respektive inte finns kuratorer att tillgå.¹

¹ Enligt 2 kap. 25-26 §§ skollagen (2010:800) behöver en huvudman för kommunal vuxenutbildning inte anordna elevhälsa, men är fri att göra det.

1. Inledning

I regleringsbrevet för 2021 fick Skolverket i uppdrag att stärka det systematiska arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck inom skolväsendet. Uppdraget formulerades på följande sätt:

Skolverket ska stärka det systematiska arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck inom skolväsendet, inklusive förskolan, genom kunskapshöjande insatser och stöd för olika personalgrupper inom skolan och förskolan. Arbetet ska ta sin utgångspunkt i Skolverkets förslag till ändringar i läroplaner avseende kunskapsområdet sex och samlevnad (U2019/02204) och särskilt beakta elevhälsans hälsofrämjande och förebyggande uppdrag samt omfatta ökad upptäckt av utsatthet för hedersrelaterat våld och förtryck, inklusive barnäktenskap, tvångsäktenskap och könsstympning. Skolverket ska vid genomförande av uppdraget inhämta kunskaper och erfarenheter från Nationella kompetensteamet mot hedersrelaterat våld och förtryck vid Länsstyrelsen Östergötland, Socialstyrelsen och andra relevanta aktörer.

I Skolverkets beredning av uppdraget konstaterades att Skolverkets befintliga stöd rörande hedersrelaterat våld och förtryck ska vara utgångspunkten för arbetet och att det arbete som sker inom uppdraget helt eller delvis ska bygga på detta stöd. Beredningen kom också fram till att Skolverket har låg kännedom om den kommunala vuxenutbildningens² specifika stödbehov inom arbetet med hedersrelaterat våld och förtryck. Skolverket saknar också stödmaterial till målgruppen som arbetar inom vuxenutbildningen. Med anledning av detta beslutades att en målgruppsundersökning skulle genomföras för att skapa ett kunskapsunderlag om vilket behov av stöd som vuxenutbildningen har i det systematiska arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck. Målgruppsundersökningen skulle särskilt ta hänsyn till om det finns olika stödbehov i vuxenutbildningens olika skolformsdelar³.

Den här rapporten utgör redovisningen av målgruppsundersökningen av vuxenutbildningens behov av stöd i sitt systematiska arbete mot hedersrelaterat våld och förtryck.

Vuxenutbildningens reviderade läroplan med bestämmelser om hedersrelaterat våld och förtryck ska gälla för utbildning som påbörjas från och med 2 juli 2022, vilket innebär att studien genomfördes ett år innan dessa bestämmelser började gälla samt ett halvår innan Skolverkets implementeringsarbete av den reviderade läroplanen påbörjades.

² Hädanefter åsyftas med ”vuxenutbildning” och ”kommunal vuxenutbildning” kommunal vuxenutbildning enligt 20 kap. skollagen (2010:800).

³ Vuxenutbildning på grundläggande och gymnasial nivå; som särskild utbildning på grundläggande och gymnasial nivå samt som svenska för invandrare

Rapportens resultat utgör ett underlag för Skolverkets arbete med att stödja den kommunala vuxenutbildningen i sitt systematiska arbete med att motverka hedersrelaterat våld och förtryck.

1.1 Studiens syfte och frågeställningar

Syftet med studien är att ge en bild av den kommunala vuxenutbildningens arbete med att förebygga, upptäcka och agera på utsatthet för hedersrelaterat våld och förtryck.

En utgångspunkt för studien var att Skolverkets kunskap på förhand var låg om på vilket sätt och i vilken utsträckning vuxenutbildningen arbetar med att motverka hedersrelaterat våld och förtryck. Skolverkets kunskap om förekomsten av hedersrelaterat våld och förtryck bland vuxenutbildningens elever var också låg. Studien har därför en explorativ ansats.

Studien har följande tre frågeställningar:

1. Hur arbetar den kommunala vuxenutbildningen med att förebygga, upptäcka och agera på utsatthet för hedersrelaterat våld och förtryck idag?
2. Hur är kännedomen om de nya bestämmelserna om hedersrelaterat våld och förtryck i den nya läroplanen 2021?
3. Vad har den kommunala vuxenutbildningen för behov av stöd från Skolverket för att bedriva ett effektivt arbete mot hedersrelaterat våld och förtryck?

Studien har inte som ambition att kartlägga förekomsten av hedersrelaterat våld och förtryck bland elever i vuxenutbildningen i Sverige.

1.2 Genomförande

Studien genomfördes genom fokusgruppsintervjuer med företrädare för sex huvudmän inom den kommunala vuxenutbildningen. Hos tre huvudmän genomfördes två fokusgruppsintervjuer. Hos de övriga genomfördes en fokusgruppsintervju per huvudman. Varje fokusgrupp hade ungefär sju deltagare. Hos huvudmännen med två fokusgrupper riktade sig en mot skol- och förvaltningsledning (förvaltningschef, skolchef, rektorer) och en mot den pedagogiska personalen. Hos resterande huvudmän gjordes ingen uppdelning. I de flesta fall deltog representanter från vuxenutbildningens samtliga skolformsdelar; det vill säga från vuxenutbildning på grundläggande och gymnasial nivå, svenska för invandrare (sfi) och vuxenutbildning som särskild utbildning på grundläggande och gymnasial nivå.

Urvalet av huvudmän genomfördes genom ett strategiskt urval utifrån storlek och organisation (egen regi respektive entreprenad). Urvalet bestod av två storstadskommuner med över 150 000 invånare, en stor kommun med 100 000–150 000 invånare, två mellanstora kommuner med 50 000–100 000 invånare och en mindre kommun med färre än 50 000 invånare. Inom respektive huvudman

genomfördes ett snöbollsurval⁴ med skolchefer, rektorer och andra strategiska funktioner. Ungefär 40 personer deltog totalt i någon studiens fokusgrupper.

När studien inleddes rådde oklarhet om vad man kunde förvänta sig för resultat i intervjuer med företrädare för vuxenutbildningen. Framför allt gällde detta vuxenutbildningens stödbehov med anledning av de nya läroplansbestämmelserna, vilka deltagarna i fokusgrupperna med stor sannolikhet ännu inte hade hunnit fördjupa sig i. Mot denna bakgrund valde vi att genomföra fokusgrupper där företrädare för vuxenutbildningen skulle få möjligheten att i grupp öppet diskutera hedersrelaterat våld och förtryck utifrån ett antal nyckelfrågor.

1.3 Ändrade läroplansbestämmelser

Den 4 mars 2021 fattade regeringen beslut om ändringar inom det område i läroplanerna som i dag kallas sex och samlevnad⁵, och som i och med beslutet byter namn till sexualitet, samtycke och relationer. Vid ändringarna av bestämmelserna om sexualitet, samtycke och relationer formulerades också bestämmelser om hedersrelaterat våld och förtryck, sexism, rasism och normmedvetet förhållningssätt. De omfattar läroplanerna för grundskolan, grundsärskolan, sameskolan, specialskolan, gymnasieskolan, gymnasiesärskolan och vuxenutbildningen.

Bestämmelserna om sexualitet, samtycke, relationer och hälsa samt hedersrelaterat våld och förtryck är samtliga nya för vuxenutbildningens läroplan. Inom övriga utbildningsformers läroplaner, förutom förskolan vars läroplan inte berörs av förestående ändringar, har kunskapsområdet sex och samlevnad tidigare funnits men ändrats till sexualitet, samtycke och relationer varmed även ett utökat fokus på hedersrelaterat våld och förtryck återfinns.

Ändringarna i läroplanerna trädde i kraft den 2 juli 2021 och ska tillämpas på utbildning som påbörjas från och med 2 juli 2022. Eftersom regeringsuppdraget anger att Skolverkets stöd ska utgå ifrån de reviderade läroplansbestämmelserna har dessa behandlats inom ramen för studien, trots att de inte hade börjat tillämpas vid tiden för studien.

I Figur 1 nedan framgår de regleringar som finns om hedersrelaterat våld och förtryck i vuxenutbildningens reviderade läroplan.

⁴ Ett icke slumpmässigt urval där redan valda personer föreslår ytterligare personer att ha med i fokusgrupperna

⁵ Förordning (SKOLF 2021:10) om ändring i förordningen (SKOLF 2012:101) om läroplan för vuxenutbildningen

Figur 1. Bestämmelser om hedersrelaterat våld och förtryck i vuxenutbildningens läroplan (SKOLFS 2021:10).

<u>Kapitel 1: Vuxenutbildningens uppdrag och värdegrund</u>   <i>Förståelse och medmännisklighet</i>   Intolerans, förtryck och våld, till exempel rasism, sexism och hedersrelaterat våld och förtryck, ska förebyggas och bemötas med kunskap och aktiva insatser.   <i>Perspektiv i utbildningen</i>   I den utsträckning det är relevant för den aktuella utbildningen ska följande perspektiv belysas i utbildningen...vuxenutbildningen ska kritiskt granska maktstrukturer kopplade till kön och hedersrelaterat våld och förtryck.   <u>Kapitel 2: Övergripande mål och riktlinjer</u>   <i>2.1 Kunskaper - Mål</i>   Det är vuxenutbildningens ansvar att varje elev som har slutfört studier inom vuxenutbildningen i den utsträckning som framgår av elevens individuella studieplan...har kunskaper om området sexualitet, samtycke och relationer samt om hedersrelaterat våld och förtryck.

1.4 Skolverkets stöd till huvudmän att motverka hedersrelaterat våld och förtryck i grund- och gymnasieskolan

Skolverket har sedan tidigare ett stödmaterial om hedersrelaterat våld och förtryck riktat till grund- och gymnasieskolan. I materialet, *Hedersrelaterat våld och förtryck – Skolans ansvar och möjligheter*, beskrivs vilket ansvar som skolan har för att motverka hedersrelaterat våld och förtryck samt hur rektor, lärare och elevhälsa kan arbeta med dessa frågor i skolan.

Materialet beskriver skolans arbete utifrån fyra nivåer:

1. Att nå alla elever genom utbildningen
2. Att nå alla föräldrar
3. Att upptäcka utsatthet hos elever
4. Att agera vid oro eller kännedom

Samtliga nivåer utom den att nå föräldrar är på ett eller annat sätt relevant för vuxenutbildningen.⁶ Däremot skiljer sig innehållet i hur man ska arbeta inom de olika nivåerna. Förutom sfi där man har rätt att studera från och med andra halvåret det år man fyller 16 år, består vuxenutbildningens elever av vuxna individer. Exempelvis finns det ingen motsvarande skyldighet för personal i den kommunala vuxenutbildningen att anmäla vuxna studerande till socialtjänsten vid misstanke om att någon far illa; en så kallad orosanmälan. Här ska tilläggas att

⁶ Ett undantag till detta är Inom sfi där nivån att nå föräldrar även kan vara intressant för vuxenutbildningen då man har rätt att läsa sfi från 16 års ålder.

man har rätt att studera sfi från och med det andra halvåret det år man fyller 16 år. Det innebär att sfi möter barn där skyldighet om orosanmälan föreligger.

Rapportens slutsatser kommer att återkoppla till detta stödmaterial och vad som, utifrån fokusgruppernas diskussioner, är viktigt att tänka på vid utformningen av ett material riktat till vuxenutbildningen.

2. Resultat från fokusgrupperna

I detta avsnitt redogörs för vad fokusgrupperna diskuterat. Avsnittet är disponerat utifrån studiens frågeställningar:

1. Hur arbetar vuxenutbildningen med att motverka hedersrelaterat våld och förtryck idag?
2. Hur är kännedomen om de nya bestämmelserna om hedersrelaterat våld och förtryck i den nya läroplanen 2021?
3. Vad har vuxenutbildningen för behov av stöd från Skolverket för att bedriva ett effektivt arbete mot hedersrelaterat våld och förtryck?

Fokusgruppernas diskussioner kring den första frågeställningen om hur vuxenutbildningen arbetar med att motverka hedersrelaterat våld och förtryck delas upp i följande två nivåer:

1. Vuxenutbildningens arbete med hedersrelaterat våld och förtryck i undervisningen
2. Hur man arbetar för att upptäcka och agera på utsatthet

Anledningen till uppdelningen är att tydliggöra den kategoriska skillnaden mellan undervisningen om fenomenet och arbetet med förekomst av fenomenet bland elevgruppen.

2.1 Vuxenutbildningens arbete med att motverka hedersrelaterat våld och förtryck idag

2.1.1 Hedersrelaterat våld och förtryck i undervisningen

Fokusgruppernas diskussioner vittnar om att vuxenutbildningen arbetar med hedersrelaterat våld i undervisningen på olika sätt. Deltagarna betonar att det finns utmaningar i att integrera frågor om hedersrelaterat våld och förtryck i utbildningen. Dessa utmaningar beskrivs nedan.

Organisatoriska förutsättningar försvårar undervisning om hedersrelaterat våld och förtryck

En utmaning uppges vara att förutsättningarna för att integrera frågor om hedersrelaterat våld och förtryck i undervisningen ser olika ut för olika ämnen och skolformsdelar. En skillnad jämfört med grund- och gymnasieskolan är att eleverna inom dessa skolformer läser flera ämnen där det går att integrera dessa frågor, medan eleverna inom vuxenutbildningen ofta läser enskilda kurser utifrån specifika utbildningsbehov.

I ämnen som historia, samhällskunskap och religionskunskap uppges det finnas en naturlig plats att integrera hedersrelaterat våld och förtryck. Deltagarna i

fokusgrupperna anger att det är svårare att integrera hedersrelaterat våld och förtryck i naturvetenskapliga ämnen samt i praktiska yrkesämnen. Även i den sammanhållna yrkesutbildningen menar fokusgrupperna att det sällan ingår kurser där det finns en naturlig plats att integrera utbildning om hedersrelaterat våld och förtryck.

Ämnet hedersrelaterat våld och förtryck kräver trygghet hos lärare och riskerar att undvikas av vissa elever

Flera av fokusgruppernas deltagare uppger att hedersrelaterat våld och förtryck är ett känsligt och svårt ämne att behandla i klassrummet. Deltagarna poängterar att om hedersrelaterat våld ska kunna integreras väl i undervisningen behövs en trygghet hos läraren i att lyfta frågan, initiera diskussioner samt en förmåga att hantera situationer som kan uppstå i klassrummet.

Att hedersrelaterat våld och förtryck är ett känsligt ämne bidrar, enligt utsagor i fokusgrupperna, även till att vissa elev väljer att avstå från att delta i undervisningen när detta ämne ska tas upp. Det skapar ytterligare svårigheter för utbildningen att nå ut med kunskap om ämnet hedersrelaterat våld och förtryck. Farhågan hos deltagarna i fokusgrupperna är att de elever som uteblir från lektionerna är elever som är viktiga att nå med denna kunskap då de kan ha erfarenhet av att vara utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck.

2.1.2 Nuvarande arbete med att upptäcka och agera på hedersrelaterat våld och förtryck

Nedan redogörs för hur fokusgrupperna beskriver att huvudmännen idag arbetar för att upptäcka och agera på hedersrelaterat våld och förtryck. Den generella bild som fokusgrupperna ger är att vuxenutbildningen möter hedersrelaterad problematik inom samtliga skolformsdelar.

En bredare kontrollproblematik

I fokusgruppernas diskussioner av hur de möter hedersrelaterat våld och förtryck i arbetet gavs flera exempel.

De exempel som togs upp berör oftast någon form av kontrollerande beteende av en elev från en närstående person. Flera deltagare i fokusgrupperna tog upp att kontroll av elever förekommer på skolan i form av att en närstående sitter i korridoren eller utanför skolans lokaler i syfte att ha uppsyn över eleven. Ytterligare exempel som kom upp var att närstående till, företrädesvis kvinnor, vill föra elevens talan vid så kallade inskrivningssamtal eller vid andra samtal med eleven.

Fokusgruppernas deltagare beskriver att de inte alltid är övertygade om att det rör sig om en hedersproblematik, men att de har en känsla av att så är fallet. De exempel på kontroll som lyfts fram i fokusgrupperna indikerar att det finns en bredare kontrollproblematik som vuxenutbildningen möter, vilken inte endast kan hänföras till en hedersrelaterad problematik. Fokusgrupperna beskriver att

kontrollproblematiken inte är isolerad till ett viss kulturellt ursprung utan spänner över kulturer.

Fokusgrupperna beskriver att det är relativt vanligt med individer med skyddad identitet i vuxenutbildningens målgrupper. Det lyfts fram att det kan föreligga en hedersproblematik bakom att eleven har skyddad identitet men att det, på samma sätt som beskrivits ovan, är svårt att få en visshet om att så är fallet.

Signaler på hedersrelaterat våld och förtryck upplevs svåra att tolka

När fokusgrupperna återger vuxenutbildningens möte med hedersrelaterat våld och förtryck handlar det nästan alltid om att vuxenutbildningen har fått signaler om att en elev på ett eller annat sätt far illa eller blir behandlad på ett kontrollerande sätt av en närstående. Samtidigt upplevs det svårt för organisationen att slå fast att det föreligger en hedersproblematik.

Fokusgruppernas deltagare upplever att det är svårt att avgöra vad som handlar om hedersrelaterat våld eller förtryck och vad som är kontroll av en individ av andra skäl.

Dessutom kan signalerna misstolkas och misstankarna därmed sakna grund. Ett exempel på detta var när en elev berättade om att denne skulle åka utomlands för att gifta sig, varmed läraren i fråga misstänkte att det rörde sig om tvångsgifte. Det visade sig dock senare vara ett missförstånd och att något tvång inte förelåg. Exemplet visar på hur svårt det kan vara för personal att tolka signaler och därefter agera på ett lämpligt sätt.

Flera fokusgrupper lyfte vidare att brist på kunskap om hur hedersrelaterat våld och förtryck tar sig uttryck kan bidra till att verksamheten missar signaler. Utan kunskap om företeelsen är det svårt att veta vad man letar efter. Brist på kunskap förklarar också kunna innebära att man fokuserar på vissa signaler men missar andra uttryck för hedersrelaterat våld och förtryck.

En annan viktig aspekt som lyfts fram är att kontrollbeteenden och annan närliggande problematik så som våld i nära relationer i de flesta fall uppmärksammas genom att en elev öppnar sig för en lärare. Det är med andra ord ofta viljan hos enskilda individer att själva berätta om sin livssituation som avgör om vuxenutbildningen får vetskap om en hedersproblematik.

Arbete med att upptäcka och agera på utsatthet sker inte systematiserat

Det finns en spännvidd i vilken mån huvudmännen arbetar systematiskt med frågan. Av fokusgruppernas svar framgår att huvudmännen arbetar med att upptäcka och agera på utsatthet med olika grad av systematik och formaliserat arbete. Det innebär också att frågan lyfts och medvetandegörs i organisationen i olika stor utsträckning. Utifrån intervjuerna framgår att arbetet bland vissa huvudmän sker ad hoc utifrån mötet med enskilda elever. Hos andra finns styrande eller stödjande dokument så som checklistor.

Det formaliserade, eller systematiserade arbetet, verkar generellt ske på rektorsnivå där det förekommer upparbetade arbetssätt inom en enhet. Det framgår inte i intervjuerna om det finns gemensamma, över enhetsgränserna, formulerade strategiska dokument. I många fall verkar rektorerna engagemang avgöra hur långt man har kommit i ett systematiskt arbete och intervjuerna ger vidare inte stöd för att kommunerna bedriver ett samlat systematiskt arbete på huvudmannanivå.

Distansutbildning och studiers omfattning medför begränsningar i att upptäcka hedersrelaterat våld- och förtryck

Distansutbildning, som är vanlig inom vuxenutbildningen, förklaras vidare medföra utmaningar i att upptäcka hedersrelaterat våld och förtryck. En utmaning uppges vara att lärarna och eleverna inte bygger samma relation genom distansstudier som vid närundervisning. Att elever öppnar upp sig för en lärare om vad som sker i deras privatliv handlar till stor del om huruvida det finns ett förtroende och en god relation mellan eleven och läraren. Diskussionerna i fokusgrupperna cirkulerade kring att det var svårare att skapa en sådan relation på distans. Å andra sidan framgick att distansstudier öppnar upp en ny arena där eleverna befinner sig och att man som lärare därmed kommer in i elevens hem och privatliv på ett annat sätt.

Fokusgrupperna gav vidare stöd för att en låg studietakt eller ett fåtal lästa poäng försvårar upptäckten av hedersrelaterat våld och förtryck. På samma sätt som distansutbildningen kan medföra begränsningar i att skapa förtroende mellan elev och lärare om hedersproblematik, så upplevdes det problematiskt att skapa förtroende hos elever som läser få poäng eller i låg studietakt och därmed har en kortare och mer sporadisk kontakt med utbildningsanordnaren.

Förtydligande av roller, ansvar och samverkan

Flera av lärarna i fokusgrupperna nämner att det är svårt att veta hur de ska agera i vissa situationer och att de inte vet följderna av ett visst agerande. Här efterfrågas en ökad trygghet i att veta hur, när och på vilket sätt man ska hänvisa elever vidare till rektor, kurator, vårdcentral, polis eller andra relevanta aktörer, såväl internt som externt. För att stödja läraren lyfts kuratorsverksamhet fram som viktig. Det finns inga krav på att vuxenutbildningen ska tillhandahålla kuratorsverksamhet och utifrån fokusgruppernas diskussioner är det tydligt att det skiljer sig mellan huvudmännen i vilken omfattning de erbjuder en sådan.

Fokusgrupperna lyfter avslutningsvis fram att det finns flera länkar mellan vuxenutbildningen och grund- och gymnasieskolan där det är viktigt att det finns en uppbyggd samverkan mellan verksamheterna. Det kan exempelvis handla om att elever rör sig från gymnasieskolan till vuxenutbildningen eller att föräldrar till elever i grund- och gymnasieskolan studerar inom vuxenutbildningen.

2.2 Kännedom om bestämmelserna om hedersrelaterat våld och förtryck i läroplanen

Som beskrivits i inledningen omfattar denna studie frågor om de nya bestämmelserna om hedersrelaterat våld och förtryck i vuxenutbildningens läroplan. När fokusgrupperna genomfördes var de nya bestämmelserna beslutade av regeringen, men hade ännu inte börjat gälla. Med anledning av detta förväntade vi oss inte att huvudmännen skulle ha kommit särskilt långt i sitt arbete med att bekanta sig med de nya bestämmelserna eller ha påbörjat implementeringen. Nedan följer en redogörelse av vad fokusgrupperna diskuterade gällande de nya bestämmelserna i läroplanen.

2.2.1 Kännedomen om de nya bestämmelserna är relativt god men implementering har inte påbörjats

Det framgår av fokusgruppernas diskussioner att kännedom om de nya bestämmelserna finns bland såväl huvudmän som lärare och att de har påbörjat diskussioner om dem. Få huvudmän har påbörjat implementering av de nya delarna i läroplanen. I samtliga fokusgrupper, både med personer i ledande positioner och med lärare framkommer att huvudmännen önskar stöd från Skolverket i hur man ska implementera och realisera skrivningarna i läroplanen.

2.2.2 De nya läroplansskrivningarna har ett starkt signalvärde men upplevs leda till ”stoffträngsel”

Utifrån fokusgruppernas diskussioner är den generella uppfattningen att huvudmän ser positivt på de nya bestämmelserna i läroplanen. De ser ett signalvärde i att hedersrelaterat våld och förtryck lyfts fram. Samtidigt råder vissa farhågor om att de nya skrivningarna riskerar att utöka en redan upplevd ”stoffträngsel”, det vill säga att kraven på de kunskaper som ska läras ut är större än den tid som finns tillgänglig. Redan idag finns en mängd kunskaper i vuxenutbildningens läroplan som eleverna ska få med sig i utbildningen utöver de kunskaper som återfinns i kurs- och ämnesplaner. Enligt fokusgrupperna kan detta skapa frustration hos lärarna.

2.2.3 Stöd efterfrågas i att tolka läroplanens bestämmelser om hedersrelaterat våld och förtryck

Fokusgrupperna lyfte ett behov av att få stöd i att tolka flera av de nya bestämmelserna om hedersrelaterat våld och förtryck. I fokusgrupperna lyftes framför allt två områden där man sökte tolkningsstöd. Det första berör hur vuxenutbildningen behöver agera för att uppnå läroplanens intentioner i att ”vuxenutbildningen kritiskt [ska] granska maktstrukturer kopplade till kön och hedersrelaterat våld och förtryck” i den utsträckning som är relevant för den aktuella utbildningen.

Det andra området berör hur man ska tolka att varje elev ska ha kunskaper inom området sexualitet, samtycke och relationer samt om hedersrelaterat våld och förtryck i den utsträckning som framgår av elevens individuella studieplan.

Det tolkningsstöd som efterfrågades berörde i båda fallen när vuxenutbildningen tillgodosett att dessa perspektiv och kunskapsinnehåll finns i utbildningen i lämplig utsträckning.

Gemensamt för det efterfrågade stödet i tolkningen av de nya bestämmelserna i läroplanen var att man ville få en förståelse i hur man uppfyller läroplanens intentioner utifrån att eleverna läser olika ämnen under en begränsad tid där det finns olika förutsättningar att integrera dessa moment i utbildningen.

2.3 Vuxenutbildningens behov av stöd i arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck

I detta avsnitt redogörs för fokusgruppernas bedömning av stödbehovet i arbetet med att motverka hedersrelaterat våld och förtryck.

2.3.1 Kunskap om signaler på hedersrelaterat våld och förtryck

Ett gemensamt stödbehov som fokusgrupperna tog upp var att man efterfrågar kunskapsmaterial om hedersrelaterat våld och förtryck. Vad som främst efterfrågades var kunskap om vilka signaler och uttryck hedersrelaterat våld och förtryck kan ta sig inom den kontext som vuxenutbildningen verkar.

Fokusgrupperna menar att sådan kunskap om signaler och uttryck är viktiga för att vuxenutbildningen ska kunna identifiera förekomst av hedersrelaterat våld och förtryck.

I konkreta termer såg fokusgrupperna ett behov av stöd i form av praktiska exempel på hur hedersrelaterat våld och förtryck kunde komma till uttryck. Det framgick att man gärna ville se dessa praktiska exempel i form av film- eller bildspelsmaterial tillsammans med ett workshop-upplägg med tillhörande diskussionsfrågor. Ett sådant kunskapsmaterial skulle göra det möjligt för lärare att fortbilda sig genom det kollegiala lärandet med mycket rum för diskussion. Som exempel ansåg man att Skolverket kunde utveckla en modul som berör arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck på Skolverkets Lärportal.⁷

2.3.2 Stöd i att undervisa om hedersrelaterat våld och förtryck

Som beskrivits tidigare är hedersrelaterat våld och förtryck ett ämne som upplevs som känsligt att undervisa om. Av fokusgruppernas diskussioner framgår att lärarna kan uppleva att de saknar metoder och kunskap för att hantera de situationer som kan uppkomma när känsligt laddade ämnen tas upp.

⁷ <https://larportalen.skolverket.se>

Fokusgrupperna efterfrågar därför ett kunskapsstöd för att få ökad kompetens i att undervisa om hedersrelaterat våld och förtryck och veta hur man ska hantera situationer i klassrummet som kan uppstå.

2.3.3 Behov av stöd att skapa en systematiserad beredskap för att upptäcka och agera på utsatthet

Den samlade bilden utifrån fokusgrupperna är att vuxenutbildningen är i behov av mer stöd i att systematisera arbetet med att upptäcka och agera på utsatthet. En sådan systematik skulle öka handlingsberedskapen för hedersrelaterat våld och förtryck.

Ett stödmaterial skulle kunna bidra med kunskap till huvudmännen om hur man systematiserar arbetet med att upptäcka och agera på utsatthet för hedersrelaterat våld och förtryck genom att beskriva vilken roll och ansvar olika personalgrupper, så som lärare, kuratorer och rektorer, kan ha i kedjan från att upptäcka utsatthet till att hänvisa utsatta individer till rätt samhälleliga instanser för att få hjälp. I och med ett förtydligande av roller och ansvar beskriver ett sådant material också gränserna för ansvaret och att rätt instans hanterar rätt del i kedjan. Stöd materialet behöver därför också visa på vilka samverkansaktörer som huvudmannen behöver involvera i ett systematiskt arbete.

2.3.4 Kunskap om lagar, förordningar och styrdokument

I fokusgrupperna framkommer att vuxenutbildningen som organisation har ett behov av ökad kunskap om vad lagar, förordningar och föreskrifter anger om vuxenutbildningens ansvar i arbetet med att förebygga, upptäcka och agera på utsatthet för hedersrelaterat våld och förtryck.

2.3.5 De olika skolformsdelarna har liknande behov av stöd

Den här studien har särskilt beaktat frågan om det finns olika behov av stöd i vuxenutbildningens olika skolformsdelar. Den generella uppfattningen, utifrån fokusgruppernas diskussioner, är att det inte finns några skillnader i behov av stöd mellan de olika skolformsdelarna. Fokusgrupperna bedömde att det viktiga är att man får en bred fortbildning riktad till alla personalgrupper som bidrar att man har en gemensam grund att utgå ifrån.

Även om det inte gick att utröna några särskilda stödbehov i de olika skolformsdelarna, framgår det av diskussionerna att huvudmännen möter problemet i olika omfattning i de olika skolformsdelarna. Men de betonar samtidigt att vikten av information och kunskap om hedersrelaterat våld och förtryck är lika viktig för samtliga skolformsdelar. Detta gäller både arbetet med att undervisa om hedersrelaterat våld och förtryck som arbetet med att upptäcka och agera på utsatthet. En av deltagarna i fokusgrupperna belyser detta genom att kommentera att alla lärare måste känna till lika mycket om de nya bestämmelserna i läroplanen.

I dessa fokusgrupper har det inte framkommit några särskilda behov av stöd riktade till vuxenutbildningens olika skolformsdelar. Det betyder dock inte det att undervisningen om hedersrelaterat våld och förtryck eller arbetet med att upptäcka och agera på utsatthet kan skilja sig mellan skolformerna. Inom sfi är det exempelvis en annan språklig nivå än i den övriga vuxenutbildningen. Därför behöver eventuellt undervisningsmaterial som tas fram anpassas till vissa skolformsdelar.

3. Rekommendationer för Skolverkets fortsatta arbete

Utifrån vad som framkommit i de fokusgruppsintervjuer som genomförts inom ramen för denna studie lyfts här ett antal slutsatser som formuleras i form av rekommendationer för Skolverkets fortsatta arbete med att stödja vuxenutbildningen i sitt systematiska arbete mot hedersrelaterat våld och förtryck.

Stödet bör utgå ifrån Skolverkets tidigare stödmaterial riktat till grund- och gymnasieskolan

En övergripande slutsats utifrån fokusgruppernas diskussioner är att vuxenutbildningen efterfrågar ett liknande material som det Skolverket redan har tagit fram för grund- och gymnasieskolan men som bör anpassas till vuxenutbildningens förutsättningar. Några större skillnader att beakta är att:

- Ansvarsfrågan skiljer sig åt då vuxenutbildningen huvudsakligen vänder sig till vuxna människor och inte till barn.⁸
- Elevhälsan beskrivs som viktig inom grund- och gymnasieskolan. Inom vuxenutbildningen är elevhälsan inte obligatorisk men en liknande funktion så som kuratorsverksamhet lyfts i fokusgrupperna som viktig. Denna är dock inte heller obligatorisk och erbjuds i olika omfattning hos huvudmän.

De fortsatta rekommendationerna nedan beskriver viktiga delar att belysa i ett stödmaterial riktat till vuxenutbildningen samt behovet av ytterligare stöd.

Stödet bör förtydliga vuxenutbildningens ansvar att förebygga, upptäcka och agera på utsatthet för hedersrelaterat våld och förtryck

I fokusgruppernas diskussioner framgår att det finns en osäkerhet om vilket ansvar och vilken roll som vuxenutbildningen, och framför allt lärarna, har att arbeta med att förebygga, upptäcka och agera på utsatthet för hedersrelaterat våld och förtryck. Utifrån den här studiens resultat är en bedömning därför att det är viktigt att Skolverket i sitt stöd för vuxenutbildningens systematiska arbete mot hedersrelaterat våld och förtryck skapar en tydlighet i vad vuxenutbildningens ansvar är i denna fråga. Ett sådant stöd bör tydligt ange vilka lagar, förordningar och föreskrifter samt föreskrifter som vuxenutbildningen ska förhålla sig till i det systematiska arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck.

Skolverket bör använda sig av sitt arbete med svåra frågor i ett stödmaterial kring hedersrelaterat våld och förtryck

Det har varit tydligt i fokusgrupperna att lärare känner en osäkerhet kring att undervisa om hedersrelaterat våld och förtryck, som ofta upplevs som ett känsligt

⁸ I sfi kan det förekomma minderåriga då man har rätt att delta i sfi från det andra kalenderhalvåret det år man fyller 16 år.

ämne. Skolverket har ett utvecklat stöd för att diskutera och hantera svåra frågor som bygger på Europarådets kollegiala stödmaterial *Teaching controversial issues (2016)*⁹. Vi rekommenderar att Skolverket i sitt stöd till vuxenutbildningens systematiska arbete mot hedersrelaterat våld och förtryck nyttjar det stödmaterial som redan finns inom myndigheten gällande svåra frågor.

Ett stödmaterial bör innehålla lärande exempel för hur man kan organisera ett systematiskt arbetssätt för att upptäcka och agera på utsatthet för hedersrelaterat våld och förtryck

Enligt Skolverkets regleringsbrev för 2021 ska Skolverket stärka det systematiska arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck inom vuxenutbildningen.

Fokusgruppernas diskussioner vittnar om att det finns en spännvidd i hur formaliserat och systematiskt huvudmännen arbetar med att upptäcka och agera på utsatthet för hedersrelaterat våld och förtryck, och att det systematiserade arbetet i många fall inte är särskilt utvecklat. Det framgår exempelvis att det ofta saknas förvaltningsövergripande strategi- och styrdokument eller tydliga riktlinjer för hur lärare och annan personal ska agera vid förekomst av hedersrelaterat våld och förtryck. Oavsett i vilken omfattning ett sådant arbete är systematiserat inom vuxenutbildningen i riket som helhet rekommenderar vi att Skolverkets stödmaterial innehåller lärande exempel för hur man kan organisera ett systematiskt arbetssätt för att upptäcka och agera på utsatthet för hedersrelaterat våld och förtryck inom vuxenutbildningen.

Stödet bör öka vuxenutbildningens kompetens att upptäcka signaler på utsatthet

En central del i att upptäcka och agera på utsatthet för hedersrelaterat våld och förtryck är att ha en kunskapsnivå bland personalen som innebär att man är väl förtrogen med vilka uttryck och signaler utsatthet för hedersrelaterat våld och förtryck kan ta sig. Utifrån fokusgrupperna framgår att personal upplever en osäkerhet i hur hedersrelaterat våld och förtryck kan komma till uttryck i mötet med elever. Denna osäkerhet bottnar ofta i en kunskapsbrist eller ovana att möta hedersrelaterat våld och förtryck. Vi rekommenderar därför att Skolverket i sitt stöd till huvudmännen strävar efter att öka vuxenutbildningens kompetens i att upptäcka signaler på utsatthet.

Stödet bör innefatta praktiska exempel på såväl undervisningssituationer, signaler på utsatthet som hur man hanterar utsatthet

På direkta frågor om vilket stöd som vuxenutbildningen behöver i sitt systematiska arbete mot hedersrelaterat våld och förtryck fanns det en samstämmighet i fokusgrupperna att man behöver praktiska exempel på både situationer där elever kan vara utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck samt exempel på situationer som kan uppstå i klassrummet när man berör ämnet

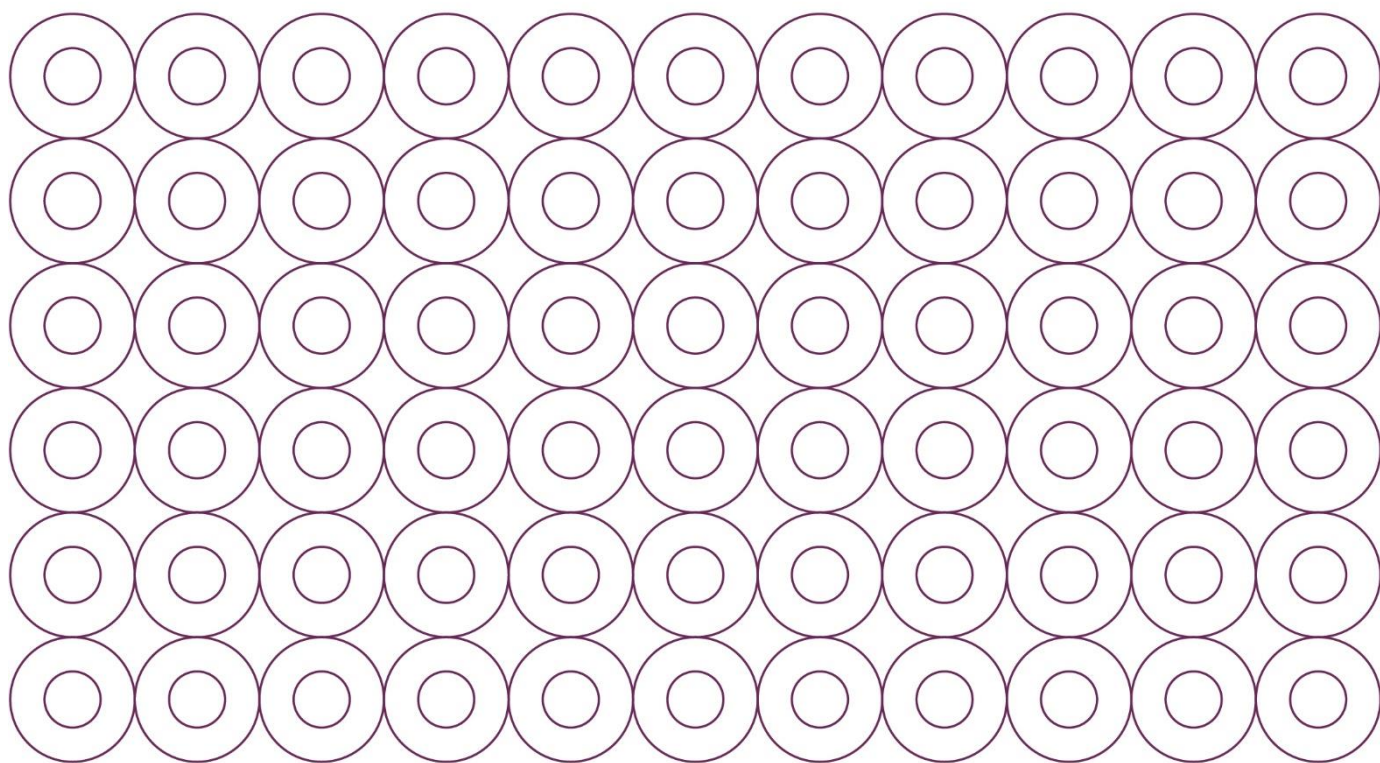
⁹ <https://www.skolverket.se/skolutveckling/inspiration-och-stod-i-arbetet/stod-i-arbetet/kontroversiella-fragor>

hedersrelaterat våld och förtryck. I fokusgrupperna efterfrågades material utifrån vilket man kan genomföra workshops och driva det kollegiala lärandet.

Vi rekommenderar därför att Skolverket ska använda sig av praktiska exempel på både undervisningssituationer, signaler på utsatthet och hur man hanterar utsatthet. Sådana praktiska exempel kan med fördel anpassas till vuxenutbildningens olika skolformsdelar.

Stödet bör belysa kuratorers roll i arbetet med utsatta elever

I Skolverkets stödmaterial till grund- och gymnasieskolan om hedersrelaterat våld och förtryck lyfts elevhälsans viktiga roll i skolans arbete mot hedersrelaterat våld och förtryck fram. Inom vuxenutbildningen finns inget lagstadgat krav på att en huvudman ska anordna elevhälsa, men kuratorsverksamhet erbjuds i olika omfattning i dag. Fokusgrupperna har betonat att kuratorer har en viktig roll att spela i arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck och hur dessa är ett stöd för lärare. Baserat på den vikt som kuratorer ges i fokusgruppernas diskussioner rekommenderas att Skolverket i ett stödmaterial belyser kuratorers roll i arbetet med utsatta elever. Materialet bör behandla både situationer när kuratorsverksamhet är tillgänglig respektive när det inte finns någon sådan verksamhet.

Skolverket

www.skolverket.se